Карел Чапек

Александр Македонський

Перекладач: Юрій Лісняк

Джерело: З книги: Чапек К. Війна з саламандрами. Роман. Мати. П'єса. Оповідання.— К.:Дніпро, 1978

Арістотелеві зі Стагіри,

директорові ліцею в Афінах

Мій великий, любий учителю!

Довго, дуже довго не писав я Вам; але ж Ви самі знаєте, як я був заклопотаний воєнними справами: ні в походах на Гірканію, Драніану та Гедросію, ні коли ми завойовували Бактрію й простували до Інду, я не мав ні часу, ні охоти братися за перо. Тепер я ось уже кілька місяців у Сузах; але й тут у мене було вище голови всяких адміністративних справ, доводилося призначати урядовців, ліквідувати змови та заколоти, і я оце аж сьогодні зміг зібратись та написати Вам про себе. Правда, з офіційних повідомлень Ви загалом знаєте про всі події; але й моя відданість Вам, і віра у Ваш вплив на освічені кола Еллади спонукають мене знов вилити серце перед Вами, своїм глибоко шанованим учителем і духовним проводирем.

Пригадую, як я кілька років тому (а наче так давно це було!) написав Вам над Ахілловою гробницею захопленого й навіженого листа. Це було перед моїм перським походом, і я тоді заприсягся, що моїм взірцем у житті буде відважний син Пелея. Я марив лиш геройством і славою; на той час я вже здобув перемогу над Фракією й гадав, що веду своїх македонців та греків на Дарія лише для того, щоб ми увінчали себе

лаврами й стали гідні наших предків, оспіваних божественним Гомером. Можу сказати, що цих своїх ідеалів я не забував і в Херонеї та на Граніку... Але нині я вбачаю в своїх тодішніх діях зовсім інший політичний зміст. Гола правда полягає ось у чому: нашій Македонії, слабко зв'язаній із Грецією, тоді весь час загрожували з півночі варвари-фракійці; вони могли б напасти на нас у несприятливу для нас пору, а греки скористались би з цього, щоб розірвати угоду з нами й відокремитися від Македонії. Отож і необхідно було підкорити Фракію, щоб на випадок зради греків Македонія мала прикритий фланг. Це була чисто політична необхідність, любий Арістотелю; але Ваш учень тоді ще не розумів цього так виразно і віддавався мріям про Ахіллові подвиги.

Після підкорення Фракії наше становище зміцнилося: ми заволоділи всім західним узбережжям Егейського моря аж до Босфору; але нашому пануванню над Егейським морем загрожувала морська могутність Персії, бо, вийшовши на Геллеспонт і Босфор, ми опинились у небезпечній близькості від перської сфери впливу. Війна між нами й персами за Егейське море й вільне плавання понтійськими протоками стала неминучою. На щастя, я завдав удару, поки Дарій ще не встиг підготуватися. Я уявляв, ніби йду слідами Ахілла, щоб здобути славу Греції, підкоривши новий Іліон, а насправді, як я бачу тепер, мене спонукала потреба відтиснути персів від Егейського моря; і я відтиснув їх, любий учителю, так далеко, що захопив усю Віфінію, Фрігію й Каппадокію, сплюндрував Кілікію й спинився лиш у Тарсі. Мала Азія стала нашою. Не тільки стара Егейська калюжа, а й увесь північний берег Середземного, чи, як ми кажемо, Єгипетського моря був тепер під нашою владою.

Ви сказали б, мій любий Арістотелю, що таким чином була повністю досягнена головна політична й стратегічна мета — цілковите витіснення Персії з еллінських вод. Одначе завоювання Малої Азії створило нову ситуацію: для наших нових берегових кордонів могла з'явитись загроза з півдня — з боку Фінікії або Єгипту. Персія могла б дістати з цих країн підкріплення й бойове спорядження для дальшої війни з нами. Тому виникла доконечна потреба зайняти тірські береги й заволодіти

Єгиптом; після цього ми стали володарями всього східного Середземномор'я, але водночас зродилася нова небезпека: Дарій, спираючись на багату Месопотамію, міг би вдертись у Сірію і відрізати наші єгипетські володіння від малоазіатської бази. Отже, я мусив будь-що-будь розгромити Дарія, і це мені пощастило зробити під Гавгамелами: як самі знаєте, в наших руках опинились Вавілон і Суза, Персеполь і Пасаргади. Таким чином ми здобули панування над Перською затокою; та, щоб захистити ці нові володіння від можливих нападів із півночі, довелось виступити в похід проти мідійців та гіркан. Тоді наші землі простяглися від Каспійського моря аж до Перської затоки, але вони лишались незахищені зі сходу, тож я й рушив зі своїми македонцями в країни ареїв і дрангіанів, спустошив Гедросію, розгромив Арахосію, а потім завоював Бактрію. А щоб закріпити воєнну перемогу постійним союзом, я взяв за дружину бактрійську царівну Роксану. Це була звичайна політична необхідність; я завоював для македонців і греків стільки східних земель, що хіть-не-хіть мусив домагатися прихильності своїх східних підданих варварів величчю та пишнотою, без яких ці вбогі пастухи не можуть собі уявити могутнього владаря. Правду кажучи, моїй старій македонській гвардії це не припало до вподоби; їй, мабуть, здавалося, що її проводир забуває бойових товаришів. На жаль, мені довелось тоді стратити свого друга Філоту і Калісфена; позбувся життя й Парменіон. Я дуже шкодував за цим, але іншої ради не було, бо заворушення серед македонців могло загрожувати дальшим моїм задумам. А я тоді саме готувався до походу на Індію. Знайте, що Гедросія і Арахосія оточені високими горами, ніби муром; але, щоб вони стали неприступною твердинею, потрібен був плацдарм, із якого можна робити вилазки або відступати в фортецю. Таким стратегічним плацдармом і є Індія аж до ріки Інд. Отож з воєнного погляду необхідно було захопити цю територію, а також передмостовий плацдарм на другому березі Інду; жоден тямущий воєначальник чи політик не вчинив би інакше. Та, коли ми підійшли до річки Гіфасісу, мої македонці заноровились: мовляв, вони не підуть далі, бо потомлені, хворі й знудились за батьківщиною. Довелось вертатися; то була тяжка дорога для моїх ветеранів, але ще прикріша для мене: адже я задумав був

дійти аж до Бенгальської затоки й знайти природний східний кордон для своєї Македонії, а тепер змушений був поки що облишити цей намір.

Я вернувся до Суз. Тепер, завоювавши для своїх македонців та греків таку імперію, я міг би й удовольнитись. Але, щоб не покладатися тільки на своїх знесилених людей, я взяв до війська тридцять тисяч персів. Вони добрі солдати й конче потрібні мені для охорони східних кордонів. І ось це страшенно образило моїх ветеранів. Вони не можуть зрозуміти, що, завоювавши для свого народу східні краї, в сто разів більші за нашу батьківщину, я став великим володарем Сходу, а через те мушу вибирати урядовців та радників із місцевих людей і оточити себе східним двором; усе це самоочевидна політична необхідність, якій я повинен скорятись в інтересах Великої Македонії. Обставини вимагають від мене все нових і нових особистих жертв; я йду на ці жертви, не нарікаючи, бо думаю про велич і могутність своєї улюбленої батьківщини. Мені доводиться терпіти варварську пишноту, як прикмету сили й багатства, я взяв за дружин трьох царівен зі східних царств, а тепер оце, любий Арістотелю, став навіть богом.

Так, дорогий учителю, я дозволив проголосити себе богом. Мої добрі східні підданці схиляються переді мною й приносять мені жертви. Це політична необхідність, інакше я не матиму належного авторитету в очах цих гірських пастухів та погоничів верблюдів. Як давно минули ті дні, коли Ви навчали мене користуватися розумом і логікою! Проте й сам розум велить пристосовуватися до людської нерозумності. На перший погляд шлях, пройдений мною, може здатися декому фантастичним; та, оглядаючись тепер на нього з нічної тиші свого божественного покою, я бачу, що ніколи не робив нічого не обумовленого моїм попереднім кроком.

І знаєте, мій любий Арістотелю, заради спокою і порядку, заради політичної доцільності добре було б, якби й у моїй західній батьківщині мене визнали богом. Якби я був певен, що мої Македонія і Еллада прийняли як політичний принцип мою необмежену владу, це розв'язало б мені руки тут, на Сході, і я міг би спокійно вирушити здобувати для

своєї грецької вітчизни природні кордони аж на узбережжях Китаю. Цим би я навіки утвердив могутність і безпеку своєї Македонії. Як бачите, це тверезий і розумний план; я вже давно не той мрійник, що виголошував присягу над Ахілловою гробницею. І коли я тепер прошу Вас, свого мудрого друга й наставника, щоб Ви по-філософському підготували й переконливо аргументували моїм грекам і македонцям проголошення мене богом, то роблю це як свідомий своєї відповідальності політик і державний діяч. Полишаю на Ваш розсуд, чи візьметеся Ви виконати це завдання, як доцільну, патріотичну й необхідну з політичного погляду справу.

Вітаю Вас, мій дорогий Арістотелю!

Ваш Александр